

Laura Stark

Toimittajien ja itseoppineiden maaseutu-kirjeenvaihtajien suhde osana suomenkielisen lehdistön nousua 1847–1865¹

Aiempi suomalaisen lehdistön syntyä koskeva tutkimus on keskittynyt lehden toimittajiin, painotoimintaan ja lehtien poliittisiin sisältöihin. Tutkimuksessa ei ole perehdytty itseoppineiden kirjoittajien osallistumiseen lehtikeskusteluihin eikä heidän ja toimittajien väliseen yhteistyöhön, joka alkoi jo 1840-luvun lopulla. Laura Stark tarkastelee toimittajia julkisen keskustelun portinvartijoina aikana, jolloin kansa alkoi osallistua suomenkielisen lehdistön toimintaan.

Vuonna 1850 suomalaiselta maaseudulta puuttui vielä niin koulujärjestelmä kuin rautatie ja teollisuutta oli vähän. Suurin osa suomenkielisestä maalaisväestöstä oli kirjoitustaidotonta eikä osannut lukea sujuvasti. Maaseudun asukkaat eivät osallistuneet yhteiskunnalliseen tai poliittiseen toimintaan sanan modernissa merkityksessä, sillä varsinaista suomenkielistä kansalaisyhteiskuntaa ei vielä ollut. 1800-luvun puolivälissä eläneiden nuorten miesten omaelämäkerrat paljastavat, että sanomalehdistö oli yksi tärkeimmistä tavalliseen kansaan vaikuttavista voimista, jotka vuosisadan loppupuolella muuttivat tilannetta ratkaisevasti.²

Suomenkielisten lehtien tilauskannat olivat pieniä koko 1800-luvun. Sanomalehtien levikki ei kuitenkaan ole luotettava ja yksiselitteinen lukijoiden määrän ja yhteiskunnallisen vaikuttavuuden

mittari. Oli tavallista, että sanomalehtiä luettiin ääneen laajemmalle yleisölle, varakaimmat talonpojat lainasivat lehtiänsä muille kyläläisille tai niitä tilattiin yhteisesti.³ Folkloristi Kirsti Salmi-Niklanderin tutkimassa tapauksessa vuodelta 1862 ryhmä hämäläisiä talonpoikia, emäntiä, renkejä ja piikoja, yhteensä 36 henkilöä, tilasi yhteisesti sanomalehtiä ja kokoontui lukemaan niitä.⁴

Lukemalla sanomalehtiä kenen tahansa lukutaitoisen maaseudun asukkaan oli mahdollista tutustua kylän ja kirkon ulkopuolella olevaan maailmaan ja saada olennaista tietoa vallitsevista sosiaalisista oloista ja meneillään olevista uudistuksista.⁵ Maaseudun asukkaat eivät kui-

1. Kiitokset Anna Kuismille rahvaan sanomalehtien käyttöön liittyvien lähdeaineistojen anteliaasta jakamisesta ja Kaisa Kauraselle hyödyllisistä kommentteista artikkelin aikaisempaan versioon. Tutkimus on Suomen Akatemian rahoittama (nro 136071).

2. Laura Stark (2006) 'Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla. Tuskaa ja toivoa varhaisissa omaelämäkertoissa', teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.) *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 47–109.

3. Päiviö Tommila (1988) 'Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859' teoksessa Päiviö Tommila (toim.) *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kuopio: Kustannuskiila Oy, 238–239; Ilkka Mäkinen (2007) 'Kirjoitustaidon leviämisen herättämiä epäluuloja 1800-luvun Suomessa', *Historiallinen aikakauskirja* 105, 402–419; Kati Mikkola (2005) 'Uutuusien pyhyys ja pahuus', teoksessa Pekka Laaksonen, Seppo Knuutila & Ulla Piela (toim.) *Kansanetiikka. Käsityksiä hyvästä ja pahasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–41; Kati Mikkola (2006) 'Modernisaation vastavirrassa. Uutuusien vastustuksen syitä ja keinoja modernisoituvassa Suomessa', teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.) *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Helsinki: SKS, 169–212; Stark (2006).

4. Kirsti Salmi-Niklander (2006) "'Kokemus varoitti, halu voitti!' Juho Kaksola ja 1800-luvun kirjoittavan talonpojan ajatusmaailma' teoksessa Eija Stark & Laura Stark (toim.) *Kansanomainen ajattelu*. Helsinki: SKS, 171.

5. Pirkko Leino-Kaukiainen (1989) 'Suomen kielen käytön yleistyminen', teoksessa Päiviö Tommila & Maritta Pohls (toim.) *Herää Suomi! Suomalaisuusliikkeen historia*. Kuopio: Kustannuskiila Oy, 343.

tenkaan tyytyneet vain lukemaan sanomalehtiä, vaan jotkut heistä myös kirjoittivat niihin. Vuonna 1844 perustettu *Maamiehen Ystävä* oli ensimmäinen suomenkielinen sanomalehti, joka herätti kiinnostusta rahvaassa, ja kolme vuotta myöhemmin ilmestynyt *Suometar* oli ensimmäinen, joka alkoi julkaista kirjeenvaihtajien lehteen lähettämiä uutisia. Vuoteen 1860 mennessä yhä useammat kirjeenvaihtajista olivat kouluja käymättömiä maalaisia.⁶

Maaseudun kirjeenvaihtajien kirjoitukset ovat kiinnostavia, sillä paikallisten uutisten lisäksi niissä kuvataan kansan elämää sekä esittää mielipiteitä ja väitellään – aivan kuten nykyisten sanomalehtien mielipidepalstoilla. Tässä artikkelissa tarkastelen sitä, miksi itseoppineet⁷ maaseudun asukkaat kirjoittivat sanomalehtiin. Keskityn erityisesti siihen, millaista oli heidän kansakäymisensä toimittajien kanssa, ja kysyn: mitkä kirjoitukset pääsivät julkiseen sfääriin, mitkä eivät ja miksi? Tutkimuksen aineistona ovat vuosina 1847–1865 ilmestyneet suomenkieliset sanomalehdet,⁸ sillä ne edustavat varhaisin-

ta vaihetta kansan osallistumisessa lehdistön toimintaan ennen sanomalehtien erikoistumista erillisiksi poliittisiksi foorumeiksi. Suomen Kansalliskirjasto on digitoinut hiljattain kaikki vuosien 1771–1909 välillä Suomessa ilmestyneet sanomalehdet. Tietokannan avulla tutkijoiden on entistä helpompi saavuttaa tietoa lehdistön toimintaan osallistumisesta ja siihen kannustavista motiiveista.

Heräämisen aika: suomenkielisten lukijoiden kosiskelu 1840- ja 1850-luvulla

Vaikka neljä suomenkielistä sanomalehteä oli ilmestynyt ennen vuotta 1840,⁹ vasta J. V. Snellmanin toimittama *Maamiehen Ystävä*¹⁰ saavutti verrattain laajan lukijakunnan maaseudulla ilmestyessään ensi kerran vuonna 1844.¹¹ Oli käynyt ilmi, että suomenkielisten lehtien taloudellinen menestys riippuisi nimenomaan maaseudun rahvaan suosiosta. Syy oli yksinkertainen: eliitti luki ruotsinkielisiä sanomalehtiä, kun taas suomenkielisten lehtien yleisö, yli 85 prosenttia

6. Kaikki itseoppineet kirjoittajat eivät eläneet maalaiskylissä vaan osa työskenteli tehtaissa tai metsätyömailla.

7. "Itseoppineella" tarkoitin henkilöä, joka oppii kirjoittamaan suomea muodollisen opetuksen ulkopuolella. Osa toimittajistakin oli oppinut kirjoittamaan omatoimisesti tai satunnaisesti järjestetyssä sunnuntaiouluissa, sillä ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu, Jyväskylän yläalkeiskoulu, aloitti toimintansa 1858. Enemmistö suomenkielisistä aikuisista oli itseoppineita pitkään 1866 kansakouluasetuksen jälkeenkin.

8. Olen käyttänyt kolmea metodia etsiessäni informaatiota sanomalehtiaineistosta. Tutkimusavustajien avulla olen käynyt läpi kaikki *Sanan-Lennätimen* numerot vuosilta 1855–1858, *Otawan*-lehden numerot 1860–1863, *Kansan Lehden* numerot 1868–1870, *Sanomia Turusta* -lehden numerot 1855–1868 ja *Tapion* numerot 1861–1868, yhteensä 1 627 numeroa. Tutkimuksen tavoite on käydä läpi kaikkien 21:n maaseutukirjeitä julkaiseen sanomalehden numerot vuosilta 1847–1870. Toiseksi olen käyttänyt Kansalliskirjaston Historiallisen sanomalehtikirjaston hakukonetta löytääkseni maaseudun itseoppineiden sanomalehdille 1844–1865 kirjoittamia kirjeitä. Lopuksi olen käynyt läpi Päiviö Tommilan 1975–1988 johtaman

Suomen sanomalehdistön historia -projektin (SSLH) laatimaa maaseutukirjeiden kirjoittajakortistoa, joka on Helsingin yliopiston keskusarkistossa. Koska painettujen kirjeiden määrä kasvoi suuresti 1800-luvun loppua kohti, SSLH-projekti keskittyi tarkastelemaan maaseutukirjeenvaihtoa vuoteen 1865. Kaikkia maaseutukirjeiden kirjoittajia ei pystytty identifioimaan, mutta kortisto on osoittautunut hyödylliseksi nais- ja tilattomien kirjoittajien löytämiseksi.

9. Nämä olivat *Suomenkieliset Tieto-Sanomats* (1775–1776), *Turun Wiikko-Sanomats* (1820–1831), *Oulun Wiikko-Sanomats* (ilmestyi satunnaisesti vuosien 1829–1856 välillä) ja *Sanan-Saattaja Wiipurista* (1833–1836). Muut saman ajan lehdet, kuten *Mehiläinen*, eivät olleet sanomalehtiä sanan modernissa merkityksessä, sillä niiden materiaali koostui pääosin muusta kuin ajankohtaisista uutisista ja tapahtumista.

10. *Maamiehen Ystävä* julkaisi kustantaja ja kirjapainon omistaja J. A. Karsten. Snellman toimitti julkaisun neljatoista ensimmäistä numeroa. Ks. Tommila (1988) 157.

11. Menestyksekkäimpinä vuosina 1844 ja 1845 *Maamiehen Ystävä*llä oli 900–1000 tilaajaa. Ks. Tommila (1988) 159.

maan asukkaista, eli pääosin maaseudulla.¹² Lukutaito tuotti kuitenkin ongelmia. Luterilainen kirkko oli pitkään vaatinut sitä jäseniltään, mutta lukutaito merkitsi usein vain yksittäisten sanojen tavaamista; harvat osasivat lukea sujuvasti saati ymmärsivät lukemansa.¹³ Sitäkin harvemmat osasivat kirjoittaa. Monet maaseudun asukkaat eivät nähneet mieltä kirjoitustaidossa tai maallisten kirjoitusten lukemisessa 1800-luvun puolivälin kovissa oloissa, joissa jatkuva fyysinen työ oli selviytymisen ehto ja lukutaitoa vaativat virat menivät koulua käyneille ruotsinkielisille.¹⁴

Useiden myöhempien lehtimiesten lailla Snellman oli tietoinen maaseudun ainoastaan Raamattuun ja katekismukseen tutustuneiden lukijoiden epäilyistä maallisia tekstejä kohtaan eli kaikkeen, mikä ei liittynyt Jumalan sanaan. Jos suomenkieliset sanomalehdet mielivät saada lisää lukijoita ja tilaajia, niiden oli käytettävä maaseudun lukijoille tuttua kieltä. Ensimmäisessä *Maamiehen Ystävän* numerossa vuonna 1844 Snellman perusteli sanomalehtien hyödyllisyyttä maata omistaville talonpojille käyttämällä Lutherin katekismuksen suomenkielisestä käännöksestä tuttua kysymys–vastaus-muotoa.¹⁵ Snellmanin kuvitteellinen dialogi itsensä (Maamiehen Ystävä) ja stereotyyppisen talonpoikahahmon välillä kuvaa vierailua maatilalla.¹⁶

”M. Y. (tulee konti selässä pirtin ovesta sisän).

Talonpoika (istuu pöyän takana, reuhka päässä, kärsä suussa.) [– –]

T. (Korvantakusraansa kynsittellee). Mistä vieras kulkee?

M. Y. Kuopiosta. [– –]

T. (Sysääh reuhkan toiselle korvalle) Mitäs sitten kuljetat?

M. Y. Viisauttapa kuljetan.

T. (Ottaa kärsän suustaan, ja katteleepi Maamiehen ystävän konttia). – Sepä kalu vasta meiän aikoina mahtaa kalliina olla.

M.Y. Saa sitä hopiaruplalla yhen vuoen tarpeen. [– –]

T. Parempaa latua minulla itelläni on tuossa kaapissa.

M. Y. Siinä näen Pyhän Raamatun olevan. Ja kyllä se tosi on, että siintä enemmän visautta löytyy, kuin mahtaa ihmisen suu selittää. Mutta on sitä semmosta oppiakin, jota ei ole Raamatussa kirjoitettu.

T. Ei mahda se oppi mihinkään hyvä olla.

M. Y. Etpä sinä Raamatusta oppi lukemaan eikä kynttämään, ja kuitenkin siitä taitaa sinulle hyvää olla, että näitäkin olet oppinut.

T. Kyllä sen talonpoika oppii poika isältänsä.

M. Y. Mutta olispa se hyvä tietää, mistä se oppi lukemaan ensinkin on tullut ja kuinka muissakin maakunnissa kynnetään.”

Dialogin edetessä ”Maamiehen ystävä” antaa talonpojalle esimerkkejä sanomalehtien tarjoamasta tiedosta ja ehdottaa häntä jakamaan vuoden tilauksen kahden muun lähellä asuvan isännän kanssa. Näin yksi lehden numero maksaisi vain puolet viinaryypyn hinnasta, mikä lopulta riittää vakuuttamaan talonpojan.

Kansankirjailija ja myöhempi valtiopäiväedustaja Pietari Päivärinta¹⁷ (1827–1913) kommentoi omaelämäkerrassaan *Maamiehen Ystävän* vaikutusta maaseudun asukkaisiin 1840- ja 1850-luvulla seuraavasti:¹⁸

”Siihen aikaan rupesi Maanmiehen Ystävä¹⁹

levittämään valoa pimeään kansaan. [– –] Se osasi

12. Tilasto perustuu vuoden 1880 väestölaskentaan. *Suomenmaan tilastollinen vuosikirja* (Tilastollinen toimisto) 1883. Helsinki: SKS, 11, taulukko 3.

13. Pirkko Leino-Kaukiainen (2007) ’Suomalaisten kirjalliset taidot autonomian kaudella’, *Historiallinen aikakauskirja* 105, 420–438; Mäkinen (2007).

14. Laura Stark (2008) ’Maalaisrahvaan kirjoitusmotivaatio ja asenteet kirjoitustaitoa kohtaan 1840–1890-luvun Suomessa’, *Kasvatus & Aika* 3(2): 49–66.

15. Tommila (1988) 159.

16. 5.1.1844. *Maamiehen Ystävä* no. 1, ’Mitä Maamiehen Ystävällä on sanomista’.

17. Päivärinta oli torpparin poika, josta tuli kanttori ja tuottelias kansankirjailija vuosina 1867–1910.

18. Pietari Päivärinta (2002/1877) *Elämäni. Perhe-elämlinen kertomus*. Helsinki: SKS, 41–42.

19. Päivärinta kirjoittaa lehden nimen toistuvasti väärin muodossa *Maanmiehen Ystävä*.

kosketella kaikkiin paikkoihin niin hellästi, ja tunkea kaikkiin kansan alhaisimpiinkin kerroksiin, että se sai kaikki mieltymään. Kuka saatti esim. tuskaantua semmoisiin ystävällisiin puhuttelemisiin kuin: 'kuules Matti, Mikko, Pekka ja Paavo!' [- -] Siihen aikaan oli kaksi – sanoo kaksi! – miestä pitäjässämme, jotka halulla lukivat mitä saivat. Toisella niistä oli monta vuosikertaa Beckerin toimittamia 'Turun Viikko-sanomia' ja samoin 'Oulun Viikko-sanomia'. Heti Maanmiehen Ystävän ilmestyttyä, tilasivat sen molemmat miehet. He olivat havainneet, että minun tyhjä sieluni kaipasi jotain semmoista, jota ei sillä ennestään ollut. He lupasivat minun lukea rakasta Maamiehen Ystäväänsä; se oli vasta saalis se! Oikein henkeä ahdisti loppuviikolla, kun tiesi, että pyhän-aikana saa lukea Maanmiehen Ystävän.”

Toinen itseoppinut kirjoittaja, talonpoika ja valtiopäiväedustaja Zefanias Suutarla (1834–1908) selitti vuonna 1898 ilmestyneessä omaelämäkerrassaan maaseudun suomenkielisen väestön alkaneen aistia kansallisen heräämisen ensiaskeleet juuri sanomalehtien sivuilta. Viitaten itseensä kolmannessa persoonassa nimellä ”Vani” hän kuvaili nuoruudessaan nousseita tunteja:

”Outoja ääniä rupesikin kuulumaan. Sanomalehdissä näkyi yhä useammin ja pontevammin kirjoituksia, joissa kansan luonnotonta asemaa valaistiin ja siihen parannusta vaadittiin, oikeutta ja mahdollisuutta suomalaisille jonkinlaisen opin saamiseen omalla kielellään. Oi! kuinka iloisia toiveita herättäviä ja mieltä virvoittavia olivat tuollaiset kirjoitukset. Mutta Vani oli tottunut uskomaan, että kaikki herrat ovat yksimielisiä kansan sortamisessa, tahtoen pitää kansaa alhaisessa tilassa, voidakseen ohjata sitä mielensä mukaan. [- -] Mutta olkoon syy mikä hyvänsä herrojen erimielisyyteen; sorretun kansan oikeutta toiset kaikissa tapauksissa puolustivat ja luonnollisia oikeuksia tahtoivat he sille hankkia. [Vani ajatteli:] Koitunee tuosta kuitenkin jotakin.”²⁰

Maamiehen Ystävän keskittyessä maaseudun asukkaiden päivittäisiin tarpeisiin ja valistami-

seen heille tutun kielen avulla oli *Suometar* suunnattu sivistyneelle suomenkieliselle yleisölle.²¹ *Suometaren* päätoimittaja Paavo Tikkasen luotua lehden kirjeenvaihtajien verkoston, jonka jäsenet toimivat paitsi toimittajina myös asiamiehinä, lehti alkoi kuitenkin pian julkaista maaseudun asukkaiden lähettämiä paikallisia uutisia ja mielipidekirjoituksia.²² 1850-luvun alussa Tikkanen oli kehumus, että ”koko Suomen kansa on toimittanut Suometarta”.²³ Vuonna 1856 lehti saavutti siihenastisen suomenkielisten sanomalehtien tilaajaennätyksen 4 600.

Keitä olivat maaseutukirjeenvaihtajat ja mistä he kirjoittivat?

Kun uusi sanomalehti perustettiin 1800-luvulla, julkaistiin ensin näytenumero, jossa lehden tarkoitus esiteltiin lukijoille. Kaikkien 17 vuosina 1847–1865 ilmestyneiden sanomalehtien näytenumeroiden lähiluku osoittaa, että suomenkielisten sanomalehtien yleistymisen taustalla oli nimenomaan kielikysymys, taistelu suomenkielisen kansanosan oikeuksista. Vuoden 1820 jälkeen kesti 40 vuotta ennen kuin 13 suomenkielistä sanomalehteä perustettiin, mutta yhdeksässä vuodessa 1861–1869 ilmestyi peräti viisitoista uutta lehteä. Pääsyy tähän oli valtiopäivätoiminta, joka käynnistyi vuonna 1863.

Kaksi vuotta aiemmin, vuonna 1861, uutiset tsaari Aleksanteri II:n aikeista kutsua valtiopäivät koolle levisivät läpi Suomen. Uutisilla oli sähköistävä vaikutus fennomaaneihin ja kansanvalistajiin, jotka näkivät tilanteessa uudenlaisia mahdollisuuksia parantaa suomen kielen asemaa ja korjata yhteiskunnallisia epäkohtia. Suo-

20. Zefanias Suutarla (1898) *Suomalaisen talonpojan elämänvaiheet. Kertonut tosielämän pohjalta Suomalainen Talonpoika*, Porvoo: WSOY, 17. Osia elämäkerrasta on julkaistu Anna Makkosen (Kuisminin) toimittamassa antologiassa *Karheita kertomuksia* (SKS 2002).

21. Tommila (1988) 164.

22. Tommila (1988) 166–167.

23. Tommila (1988) 167.

menkieliset sanomalehdet ottivat asiakseen kehittää kieltä ja suomenkielistä kirjallisuutta, taistella suomenkielisen koulujen puolesta ja lisätä maalaisrahvaan poliittista tietoisuutta. 1850-luvun itseoppineet kirjoittajat olivat lähettäneet kirjoituksiaan muun muassa seuraaviin sanomalehtiin: *Oulun Wiikko-Sanomia*, *Sanan-Lennätin*, *Sanomia Turusta*, *Suomen Julkisia Sanomia* ja *Suometar*. 1860-luvun alussa näiden julkaisujen rinnalle ilmestyi uusia sanomalehtiä, erityisesti *Otawa*, *Tapio* ja *Mikkelin Ilmoituslehti*, jotka myös toivottivat itseoppineiden kirjoittajien tekstit tervetulleeksi. Ulkopuolisten avustajien kirjoituksia tarvittiin, sillä useimmilla lehdillä oli vain yksi toimittaja, jolle toimitustyö oli vakinaisen työn ohella hoidettava sivutoimi. Lukijakirjeiden julkaiseminen lisäsi materiaalin määrää.

1850-luvulla, jolloin maaseutukirjeitä saapui vielä suhteellisen vähän, toimittajat arvostivat ja kiittivät kansankirjoittajia avusta. Esimerkiksi lyhytikäiseksi jäänyt *Sanan-Lennätin*, joka ehti kolmessa vuodessa painaa 178 maaseutukirjetä²⁴ sekä 63 pidempää esseetä maalaiskirjeenvaihtajilta, julkaisi vuonna 1858 toimittajien laatimat jäähyväissanat lukijoille:

”Lähetäjille [- -]

Me tahdomme yksinkertaisesti, mutta sydämmemme syvyydestä sanoa kiitoksemme niille miehille, jotka Sananlennattimen elon aikana ovat tälle lehdelle lähettäneet kirjoituksiansa. Nämä kirjoitukset ovat ilahuttaneet meitä ei ainoasti sentähden että helpottivat työtämme, mutta myös siitä syystä että ne todistivat kansalaisemme ymmärtäneen sanomalehtien tarkoitusta. Nämä kirjoitukset näyttivät että ompa miehiä metsienkin takana, että kansamme yhteisiä kysymyksiä rakastetaan ja valvotaan ei vaan yhdellä taikka toisella, vaan monella paikalla ja että lähettäjämme tiesivat näiden kysymyksen paraiten selvenevän vapaa-mielisellä keskustelemisellä ja julkisella väitöksellä – –”²⁵

Keitä olivat nämä ”miehet metsien takana”, jotka kirjoittivat *Sanan-Lennättimeen*? Selvitys kirjoit-

Paavo Tikkanen (1823–1873) kuului Suomettaren perustajiin 1847 ja oli useaan otteeseen sen päätoimittaja 1840–1860-luvulla. Hän oli innokas suomalaisuusmies ja tutkija, joka 1859 jätti tarkastettavaksi yhden ensimmäisistä suomenkielisistä väitöskirjoista. Kuva on otettu 1860-luvun alkupuolella. Kuvaaja: F. Hirn. Kuva: Museo-viraston kuva-arkisto.

tajien sosiaalisesta taustasta on tehty ainoastaan *Suomettaren* kirjeenvaihtajista, joista 1850-luvulla 60 prosenttia oli kirjailijoita, pappeja ja lukkareita ja 40 prosenttia talonpoikia.²⁶ 1860-luvulla talollisten määrä kirjoittajien jou-

24. *Sanan-Lennätin* julkaisi myös muihin sanomalehtiin lähetettyä kirjeenvaihtoa. Mainitut 178 kirjettä lähetettiin kuitenkin suoraan *Sanan-Lennättimen* toimitukseen julkaistavaksi.

25. 31.12.1858. *Sanan-Lennätin* no. 52, ”Lähetäjille” (W.L. A.G.C. [A. Gabriel Corander, W. Lavonius]).

26. Verrattuna muihin sanomalehtiin, talonpoikien osuus *Suomettaressa* saattaa olla hieman alhainen, koska lehti suunnattiin koulutetuimmille suomenkielisille lukijoille.

kossa kasvoi,²⁷ kuten *Sanomia Turusta* -lehden toimittaja A. Liljefors huomautti vuonna 1862 kiittäessään sanomalehden lukijoita ja kirjeenvaihtajia ennen kuin luopui lehden toimitustyöstä: ”Varsinkin viimeisinä vuosina on lähetettyin kirjoitusten luku niin enentynyt että syystä taidamme tämän lehden kutsua kansan lehdeksi, koska yhteinen kansa itse on niitä lähettänyt enimmät, muutamia ainoastaan herrasmiehet.”²⁸

Päiviö Tommila on arvioinut suomenkielisen lehdistön maaseutukirjeenvaihtajia olleen vuosien 1847 ja 1865 välillä noin 2 200,²⁹ joista yli puolet on todennäköisesti ollut talonpoikia. Maattomia miehiä (torppareita, mäkitupalaisia, itsellisiä ja tehdastyöläisiä) oli maaseutukirjeenvaihtajina samoina vuosina huomattavasti vähemmän: tilattomiksi miehiksi itsensä määritteleviä itseoppineita kirjoittajia oli vain 60 eli alle kolme prosenttia kaikista maaseutukirjeenvaihtajista. Vasta sanomalehti *Työmiehen Ystävän* perustamisen jälkeen vuonna 1874 alkoi tilattomien miesten tekstejä ilmestyä säännöllisesti painetussa muodossa.

Maaseudun naisten kirjoitukset ovat niin ikään harvinaisia tutkittuna ajankohtana. Olen löytänyt vain 39 sanomalehtiin lähetettyä kirjettä 32:lta maaseudulla asuvalta naiskirjoittajalta. Kirjeet julkaistiin vuosien 1847 ja 1865 välillä viidessä eri sanomalehdessä (yhtään naisen kirjoittamaa kirjettä ei nähtävästi ole julkaistu ennen vuotta 1856). Naiskirjoittajien osuus oli alle kaksi prosenttia kaikista maaseutukirjeenvaihtajista. Kirjeiden sisällön perusteella on todennäköistä, että lähes kaikki kuuluivat talonpoikaissäätyyn ja useimmat olivat nuoria ja naimattomia.

1800-luvun puolen välin noin 2 200 maaseutukirjeenvaihtajaa edustivat vain pientä määrää (0,1 %) maaseudun asukasluvusta.³⁰ Tämä on ymmärrettävää, kun otamme huomioon 1800-luvun puolivälin elinot. 1830-luvulla vain noin viisi prosenttia Suomen maaseudun miesväestöstä osasi kirjoittaa.³¹ Vuosisadan vaihteessa puolet yli 15-vuotiaista suomalaisista oli edelleen kirjoitustaidottomia.³² Lukutaitokin rajoit-

tui usein kykyyn lausua ääneen yksittäisiä sanoja.³³

Tilallinen Frans Fredrik Björnin (1850–1930) elämäkerran mukaan 1860-luvulla ”yhteisenkansan sisäluku oli vielä niin vajavaa jotta ne olivat aniharvat jotka yhtämittaa ilman tavamista osasivat lukea prantättyäkän kirjaa – –”. Hän myös huomauttaa, että vasta sen *jälkeen*, kun ihmiset alkoivat lukea sanomalehtiä, heidän lukutaitonsakin kehittyi sujuvammaksi, koska ”lehteä koetti jokainen lukea harttaasti”.³⁴ Muusta luettavasta oli puutetta eikä arkisen raadannan keskellä jäänyt riittävästi aikaa lukuharrastukselle. Musteen ja paperin hinta ja harvat mahdollisuudet harjoittaa kirjoittamista vaikeuttivat hyvälle kirjoittajalle välttämättömien motoristen taitojen saavuttamista. Köyhillä maaseudun asukkailla oli vain vähän omaa tilaa ja rauhaa kirjoittaa, sillä he jakoivat elintilansa muiden perheenjäsenten kanssa. Usein lukemista ja kirjoittamista ei myöskään arvostettu. Perhe ja naapurit pitivät tärkeämpänä ruumiillista työtä ja käsityötaitoja.³⁵

Kuten Pirkko Leino-Kaukiainen on huomauttanut, jotta kirjoitustaito merkitsisi muutakin kuin kirjainten piirtämistä paperille, kirjoittamisesta pitää olla hyötyä tiedon välittämisessä ja jokapäiväisten asioiden hoitamisessa.³⁶ Niin kauan kuin 1800-luvun maaseudulla virallinen

27. Tommila (1988) 202.

28. 24.12.1862. *Sanomia Turusta* no 52, ”Näiden sanomain lukioille!” (A. Liljefors).

29. Tommila (1988) 201.

30. 1880 väestölaskennan mukaan Suomen asukasluvu oli n. 1 840 000 (*Suomenmaan tilastollinen vuosikirja* (1883) Helsinki: SKS).

31. Tommila (1988) 32.

32. Makkonen (2002) 9.

33. Leino-Kaukiainen (2007); Mäkinen (2007).

34. Tuominen, Oiva (1986) *Frans Fredrik Björnin muistelmat*. Satakunnan museon julkaisusarja nro 5. Pori: Satakunnan museo. Osia elämäkerrasta on julkaistu Anna Makkosen (Kuisminin) toimittamassa antologiassa *Karheita kertomuksia* (SKS 2002).

35. Mikkola (2006); Stark (2006); Stark (2008) 53–54.

36. Leino-Kaukiainen (2007) 434–435.

asiainhoito tapahtui ruotsiksi, kirjoittamisesta ei voinut muodostua sosiaalista pääomaa suomenkieliselle maalaisväestölle.

1850-luvulta ainakin 1860-luvun lopulle sanomalehdet olivat itseoppineiden suomenkielisten tärkein kirjallisen ilmaisun kanava.³⁷ Sanomalehtien suopeus suomenkielisen maalaisväestöä kohtaan mahdollisti sen, että monet itseoppi- neet kirjoittajat kykenivät ylittämään edellä mainitut kirjoittamiseen liittyvät vaikeudet ja pystyivät osallistumaan sosiopoliittisiin keskusteluihin.

Minkälaisista aihepiireistä itseoppineet kirjeenvaihtajat sitten kirjoittivat? Useimmiten kirjeiden aiheet liittyivät oman kotipitäjän asioihin. Vuonna 1863 kirjoitettu varsinaissuomalainen kirje on sisällöltään hyvin tyypillinen: ”Paimiosta syyskuun 3p. Työni päätettyä, istuin kynä käteen riipustelemaan muutamista pitäjäämme koskevistä asioista. Meillä on melkonen kivi-kirkko, joka tänä suvena on sisältä uudestirakettu; seinät molemilta puolin rapattu – –”.³⁸

1800-luvun puolivälin maaseutukirjeiden aiheet olivat monenlaisia: useimmiten raportoitiin säästä, sadosta ja nälänhädästä, markkinoista, sairauksista ja epidemioista, kohua herättäneistä rikoksista, väkivallasta, tulipaloista ja onnettomuuksista. Palstatilaa saivat myös valuuttapula, lahjoitukset köyhille, seudun susikannan hävittämisyritykset, nuorison sivistyksen tila, paikallisten kirkkojen rakentaminen, juoppouden kirot, naisten koreilu ja ylellisyydet sekä kiistely viinan kotipolton kiellosta. Usein raportoitiin pitäjien ja seurakuntien edistysaskeleista kohti järjen ja sivistyksen voittoa, kuten myös seuraavassa kirjeessä, joka laadittiin Satakunnassa vuonna 1864:

”Harjavallasta elokuun 8p. En ole huomannut tämän vuoden Sanomissa Turusta mitään tietoa seurakuntamme asioista, ehkä [=vaikka] seurakunnassamme löytyy usioita kynään kykeneviä miehiä; joku lukioista ajattelee tokko täällä löytyneekään mitään johdaketta sivistyksen tielle. Mutta on meillä lainakirjasto, jota

seurakunnan kanttori hoittaa, ja on avoinna joka sunnuntai kirkon sakaristossa Jumalan palveluksen päätettyä, ja olen nähnyt oikein halulla sieltä kirjoja lainattavan. Ja se on toinen askele sivistykseen että meillä on kiertävä lasten-koulu, jossa koetetaan sivistyksen siementä kylvää kasvavan nuorison sydämeen ja onkin enin osa seurakunnan jäsenistä, jotka halulla käyttävät lapsiansa koulussa, mutta on niitäkin juuri jokusia, jotka antavat ennen lastensa juosta kujilla joutilaina kuin niitä kouluun laskevat – –”.³⁹

Aikakauden maaseutukirjeistä käy ilmi eräänlainen kilpailuasetelma, joka vallitsi kirjoittajien kesken. Kukin kynäniekka halusi esitellä oman pitäjänsä mahdollisimman edullisessa valossa ja muita pitäjiä kiinnostavampana. Erityisesti kirjoittajat nostivat esille oman kotipitäjänsä ansioita maallisen ja uskonnollisen koulutuksen kehittämisessä sekä kehuskelivat uudistuksilla, joita oli toteutettu teollisuuden, moraalin, hygienian ja raittiuden saralla (esim. lainakirjastoista, kouluista, maanviljelyä koskevista uudistuksista, kirkkojen rakentamisesta jne.). Ajoittain tämä johti jopa eräänlaiseen paikalliskiihkoon, jonka vallassa kirjoittajat yltyivät parhaamaan naapuri-pitäjiä.

Varamalla palstatilaa maaseudun kirjeenvaihdolle otsikolla ”Maaseutu” tai ”Kotimaa”, lehtien toimittajat asettivat rinnakkain Suomen eri seuduilta lähetettyjä kirjeitä, joissa keskusteltiin samoista asioista. Tästä avautui lukijoille ensimmäistä kertaa tilaisuus saada tietoa Suomen eri alueilta ja kuvitella laaja kansallinen lukijayleisö, jonka osa he itsekin olivat.⁴⁰ Lukijoiden oli myös maaseutukirjeiden perusteella mahdollista kuvitella, mitä mieltä toiset mahtaisivat olla heidän

37. Ks. Salmi-Niklander (2006) 167–175.

38. 18.09.1863. *Sanomia Turusta* no. 38, 'Paimiosta...' (Köti Harminen).

39. 26.08.1864. *Sanomia Turusta* no. 34, 'Harjavallasta' (-f. -n.).

40. Vrt. Anderson (1983).

kotipitäjästään. Paikkakuntien voi nähdä kilpailleen julkisuudesta ja hyväksynnästä silläkin uhalla, että ne saatettiin tuomita sivistymättömyiksi ja takapajuisiksi. Rohkaisemalla maalaiskirjoittajia ja lukijoita vertailemaan eri paikkakuntia osana suurempaa suomalaista ”kansakuntaa” toimittajat laittoivat liikkeelle henkisen kansakunnan rakentamisprosessin, joka eteni paikallistasolta ylöspäin.

Kirjoittajat pystyivät myös kritisoimaan omaa pitäjäänsä. Yllättävän suuri osa maalaiskirjeenvaihtajien teksteistä on paikallisiin virkamiehiin ja pitäjän herroihin kohdistuvia valituksia, kritiikkiä ja vihjailuja. Sensuurilakien takia maaseutukirjeenvaihtajat eivät yrittäneet keskustella teemoista, jotka liittyivät valtiopoliittikaan. Silti he näkivät itsensä osaksi kamppailua paremman yhteiskunnan luomiseksi, erityisesti silloin kun valtiopäivätoiminta käynnistyi uudestaan 1860-luvulla. Julkaistut kirjoitukset osoittavat, että maaseudun kirjoittajat havahtuivat nopeasti sanomalehtien tarjoamaan mahdollisuuteen tuoda julki paikallisia epäkohtia ja poliittisia kiistoja, kritisoida valtaeliittiä ja paljastaa sen tekemiä virheitä ja vääryyksiä.

Rahvaaseen kuuluvat kirjoittajat ottivat ajoittain melkoisia riskejä julkaistessaan paikallisen eliitin toimia käsitteleviä tekstejään. Esimerkiksi kun ”Serkses Syrjäläinen, rahtimiehen poika” Tohmajärveltä vuonna 1861 antoi lehtikirjoituksessaan ymmärtää, että Jouhkolan maanviljelyskoulun johtokunnan valitseman uuden karjanhoidon opettajan kunniallisuus olisi kyseenalainen, hän joutui ”hirmuisen vihan alle niiltäkin joiden kädessä koko maallinen onneni on”, kuten hän selitti jälkepäin kirjeessään *Suomettaren* toimittajalle Paavo Tikkaselle.⁴¹ Nimettömät tahot painostivat hänet kirjoittamaan julkisen anteeksipyyntönsä eli ”katumuksen”, jonka hän toivoi Tikkasen julkaisevan *Suomettaressa*.⁴²

Torpparin poika Kalle Eskola (1865–1938) kuvaili omaelämäkerrassaan kokemuksiaan 17-vuotiaana kirjeenvaihtajana.⁴³ Julkaistuaan kirjoituksia sanomalehdissä 1880-luvulla, hän

sai raivoisaa palautetta paikalliselta kartanon isännältä, joka uhkasi häätää kirjoittajan perheen torpastaan, ellei tämä lopettaisi paikkakunnan asioiden raportoimista.⁴⁴ Ikka Mäkisen mukaan alimpiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvien kirjoittajien lähettämät kuvaukset eivät ainoastaan laajentaneet yhteiskunnallista keskustelua vaan asettivat paikallisen eliitin toiminnan uudenlaisen valvonnan alaiseksi. Ennen suomenkielisten maaseutukirjeiden laajaa julkaisemista ruotsin kieli ja kirjoitustaito olivat olleet säätyläisten ”palomuuuri”, jonka turvissa he saattoivat viestittää rauhassa. Vähitellen maaseudulla ”alkoi olla näkeviä silmiä ja kuulevia korvia, jotka toivat julkisuuteen sellaisia asioita, jotka olivat aiemmin jääneet turvallisesti pieneen piiriin.”⁴⁵

Eliitin ohella talonpojat ja muut paikalliset asukkaat kokivat uudenlaisen julkisuuden uhkana, ja pahoittivat mielensä paikkakunnan asukin mustamaalatessa pitäjää. Usea sanomalehden numero sisälsi tuotuneita vastineita edeltävissä kirjoituksissa esitettyihin loukkauksiin. Toimittajat pahoittelivat lukijoiden herkkänahkaisuutta, nämä kun eivät näyttäneet ymmärtävän julkisuuden tarkoitusta ja luonnetta. Paavo Tikkanen kommentoi vuonna 1860:⁴⁶

[m]eidän maassa ei ole vielä totuttu julkisuuteen, jonkatähden ollaanki niin näpsiä vihastumaan, kuin

41. 26.4.1861. *Suometar* no. 17, 'Tohmajärveltä'. (Serkses Syrjäläinen, rahtimiehen poika). Ks. myös Stark (2011) 57, 69, 11.

42. SKS/KIA Kirjekokoelma 85, Serkses Syrjäläinen, (Kirje vastaanotettu 23.5.1861).

43. Kalle Eskola (julkaisematon, kirjoitettu 1888–1919) Elämän muistelmia. Puhtaaksikirjoittanut vuonna 1999 Raili Parviainen, SKS/KIA AB 3661. Alkuperäinen käsikirjoitus signumoinen. Käsikirjoitus on lähes kokonaisuudessaan julkaistu Kaisa Kaurasen toimittamassa antologiassa *Työtä ja rakkautta* (SKS 2009).

44. Stark (2006) 858–6.

45. Mäkinen (2007) 412.

46. 21.9.1860. *Suometar* no. 37, 'Kirjeitä Jukka Lintuselle. IX' (Tiitus Tuiretuinen).

mikä itseänsä koskeva seikka tulee julki-puheihin, vaikka kyllä nauru-suin luetaan lähimäistänsä koskevia seikkoja. Moni on arka vähempäinki seikkain julistamisesta, vaikka siinä ei ole mitään loukkausta hänelle ei asian eikä kertomuksen puolesta.”

Paikallisyhteisöjen moninaisista epäkohdista kertovien kirjeiden aiheuttama suuttumus sai lähes kaikki kirjoittajat esiintymään anonyyminä tai pelkillä nimikirjaimilla koko 1800-luvun loppupuolen.

Huolimatta toimittajien kehotuksista välttää ottamasta julkisuutta henkilökohtaisesti, julkaistujen riitakirjoitusten pitkät ketjut osoittavat, että nykylukijan näkökulmasta epäselvien ja hämmentävien riitakirjoitukset oletettiin kiinnostavan lehtien silloista lukijakuntaa. Lukijoita kenties viehätti ajatus suomenkielisten kirjoittajien uudesta, ennennäkemättömästä mahdollisuudesta tuoda esiin vahvojakin mielipiteitään laajemmilla foorumeilla kuin oikeussaleissa tai pitäjänkokouksissa.

Toimittajat julkisen elämän portinvartijoina

Kuten maaseudun itseoppineet kirjoittajat, sanomalehtien toimittajatkin kohtasivat monenlaisia esteitä ja haasteita 1800-luvun puolivälissä. Alhaisten tilaajamäärien ohella sanomalehden perustamiseen tarvittavan luvan hankkiminen ja hallituksen sensuuri vaikeuttivat lehtien toimintaa.⁴⁷ Julkaisutoiminnan aloittaminen vaati huomattavan määrän pääomaa. Mikäli paikkakunnalla ei ollut kirjapainoa, jouduttiin hankkimaan painokone, sillä muutoin lehtien kuljettamiseen käytetty aika olisi vähentänyt uutisten tuoreutta. Toimittajat joutuivat myös tekemään ututterasti työtä kääntäessään uutisia ruotsinkielisistä lehdistä.

Yksi toimittajien työläimmistä tehtävistä oli itseoppineiden kirjoittajien tekstien toimittaminen julkaisukelpoiseen kuntoon. Lähes kaikki toimittajat, *Kansan Lehden* Wolmar Schildt-Kil-

pistä lukuun ottamatta, oikolukivat ja korjasivat itseoppineiden kirjoittajien lähettämiä kirjeitä. Vaikka on mahdollista tarkastella enää vain pientä osaa alkuperäisistä maaseudun kirjeenvaihtajien lähettämistä saatekirjeistä, *Suometta-*ren toimittajalle Paavo Tikkaselle lähetetyt kirjeet⁴⁸ osoittavat, että monissa tapauksissa oppimattomien kirjoittajien käsiala oli tuskin luettavaa, he eivät osanneet käyttää välimerkkejä eivätkä rakentaa tekstiä ymmärrettävästi. Saatekirjeet paljastavat, että tekstejä toivottiin korjattavan ja parannettavan ja että lähettäjät olivat kiitollisia toimitustyöstä. Tekstien kielenkäytöstä käy myös ilmi, että kirjoitusten julkaiseminen *Suometta*ressa oli kirjoittajille valtavan tärkeää, kuten aiemmin mainittu Serkses Syrjäläisen kirjoittama kirje osoittaa:

”Korkeasti oppinut tietoviisauden tohtori Herra P. Tikkanen!”⁴⁹

Jos vähänki mahdolliseksi näkisitten | että Suomettaressanne julkaista tämä | myötä seuraava lähetykseni ilman | muuttelematta sitä ajatusta mikä | siinä on kirjoitettuna. Mutta kui=|tenki nöyrimmästi pyydän kor=|jaillemaan semmoisia vikoja joita | minun oppimattoman kirjoitukses=|sa on. Pyydän kunnioittamisella!

Tohmajärvellä 11 p.

Huhtik. 1861. Serkses Syrjäläinen”⁵⁰

47. Leino-Kaukiainen, Pirkko (1988) 'Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1800–1905', teoksessa Päiviö Tommila (toim.) Suomen Lehdistön Historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905, Kuopio: Kustannuskiila Oy, 554–560.

48. Tikkaselle lähetetyt kirjeet näyttävät olevan ainoat dokumentit, jotka ovat säilyneet varhaisten toimittajien kirjeenvaihdosta. On myös säilynyt ainakin 19 kirjoitusten saatekirjettä. Kirjeet on arkistoitu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkistoon. Kiitän Hanna Karhua kirjeiden litteroinnista ja Anna Kuisminia luvasta käyttää niitä.

49. |= rivinvaihto

50. SKS/KIA Kirjekokoelma 85, Serkses Syrjäläinen, 11.4.1861.

Tohmajärvellä sijaitsevan Jouhkolan Maanviljelyskoulun oppilas Johan Multanen selitti kirjeessään vuonna 1861, ettei kukaan muu hänen tuntemistaan ihmisistä kuin Tikkanen olisi osannut korjata hänen kirjoituksiaan:

”Korkiasti kunnioitettava | Suomettaren toimitus! |
 Nyt saan sanoa tuhansia kii=|toksia kuin otitta
 vastaan mi=|nun matka kertomukseni, | Pohjan
 maalle tulostani. | Nyt tästä halu syytyi, että | tahtosin
 kirjottaa usiampia | kertoja jos olisitta hyvä | ja
 näkisittä seen suuren | vaivan korjata kirjutuk=|siani.
 Sillä minä olen | vasta alkava mies enkä | osaa täällä
 turvaatua kehen=|kään muuhun kuin sanoma|lehtijien
 toimitukseen. | kuin täältä ei ole mointa | miestä, joka
 antasi ojennusta. | Nyt olisi tämä arvio esi=|tys jonka
 pakotti minua tekemään | velvollisuuteni Isänmaata |
 kohtaan, kirjoittamaan | Tämä on vajevainen jonka |
 itekki näjen, mutta kuin olen | järkeni harjottamaton
 niin | en osaa niille mitään, ja | kateni on harjaatuma-
 toin. [- -] | Kirjotuksen alkeita olisi | montaki jos
 näkisin | että Suometar ottas tämän | vastaan
 Suomussalmella 18 29/1 61.
 Nöyrimmästi Johan Multanen.”⁵¹

Noin vuoden 1860 jälkeen toimittajat alkoivat itse kertoa maaseudun kynämiesten lähettäneen sanomalehtiin enemmän kirjoituksia kuin mitä niissä voitiin rajallisen tilan vuoksi julkaista.⁵² Monia kirjoituksia, jotka olivat sen verran sekavia ja jäsentymättömiä, etteivät toimittajat ehtineet tai edes osanneet korjata niitä, ei koskaan julkaistu. Vuonna 1863 saapui Punkalaitumelta *Sanomia Turusta* -lehden kirjoitus, jossa valitettiin lehden olevan täynnä ilmoituksia ja mainoksia, jotka koskivat ainoastaan Turun kaupunkia. Kirjoittajan mukaan maalaisväestö ei ollut kiinnostunut kaupunkilaisten asioista, ja lehden tulisi julkaista enemmän maaseudulta lähetettyjä kirjoituksia. *Sanomia Turusta* -lehden 26-vuotias päätoimittaja Johan Aulén⁵³ vastasi tähän, että monet maalaisten kirjoittamista kirjeistä olivat niin sekavia, ettei niitä voinut julkaista. Hän jopa tarjosi esimerkin painokelvottomasta kirjeestä:

”Osotteeksi millaisia usiammatkin sellaiset ovat, ja minkä verran niistä voi selkoa saada, painatamme tässä sana sanalta erään meille lähetetyn kirjoituksen, joka on tällainen: ’Tamelasta Josa vorsan markinoita sopimatomala aiala piretän joka on lauvantai päivä jotka sopis olla tnostaina⁵⁴ Josa ei mutta kule kuin kirouksia sillä sine tule kaikki joki länin Rehiu kansa oluta horiman iota siälä joka mökisä Löyty Josa he pyhä amun saka kurkuansa livotavat tala on hyvin armelias faleksmani joka tän kaltasta elämä salti Joka ei sovi kristilisen elämän kansa yhten tältä olis palion sanomista mutta en kerki sila tehtasen on Jo kiru
 A: Brukin työ miäs”⁵⁵

Syitä lähetettyjen kirjoitusten hylkäämiseen oli useita. Tiedämme tämän, koska useissa lehdissä julkaistiin lyhyitä ilmoituksia kirjoitusten hylkäämisestä tai hyväksynnästä otsikon ”Kirjeenvaihto” alla, kuten seuraavissa esimerkeissä:⁵⁶

[Tapio 1861:] ”O. Soiniselle. Lähettämänne kertomus parista varkaus-asiasta ovat niin sekavia, eikä niissä ole mitään, joka ansaitsi yleisölle kertoa. Tammisellen. Tapiolle jättämä kirjoituksenne, ehkä tosin perustettu, on kuitenkin niin vanhassa riidassa,

51. SKS/KIA Kirjekokoelma 82, Johan Multanen 29.1.1861.

52. Esim. 20.4.1861. *Tapio* no. 16, ’Kirje-vaihtoa’; 28.12.1861. *Otava* no. 51, ’Kirje-vaihtoa’.

53. Aulén (18371–906) oli entinen lennätinvirkailija, joka toimi *Sanomia Turusta* -lehden päätoimittajana vain vuoden verran. Myöhemmin hän muutti nimensä Juho Jäykäksi ja ryhtyi kääntäjäksi.

54. Tnostaina-sanan ensimmäinen ’n’ lienee huonosti kirjoitettu ’u’, joten kokonaisuudessaan sana kuuluisi ’tuo(r)staina’. On luultavaa, että Aulén ymmärsi tämän, mutta halusi korostaa, miten vaikeaa oli lukea rahvaan huonolla käsialalla kirjoitettuja kirjoituksia.

55. 15.5.1863. *Sanomia Turusta* no. 20, ’Edellisessä numerossamme...’

56. Ainoa todiste siitä, millaisia reaktioita nämä ilmoitukset maaseutukirjeenvaihtajissa herättivät, on *Tapio* -vuodelta 1861. Lehti lopetti joksikin aikaa ilmoitusten julkaisun, sillä ”oli moniaat lähettäjät ottaneet itsellensä loukkaukseksi nämä julkiset kirjeemme heille” (28.12.1861. *Tapio* no. 52, ’Vuoden lopuksi’).

että harvat sitä enää muistanee. Senvuoksi ei ole sitä pantu Tapioon.”⁵⁷

[Päivätär 1865:] ”D. M:lle! Teidän lähettämät kirjoitukset ovat molemmat sitä lajia, että niitä ei voi julkaista, ellei niitä kirjoiteta kokonaan uudestaan; vaan sepä tuskin maksaisi vaivaa. Sitä paitsi ei sovi lehtemme tarkoitukseen mitä sanotte puolustaaksenne köyhän väestön toisen työhön pakoittamista, ja vastustaaksenne kansan ja varsinki naisten täysivaltaisuutta.

I.H:lle Kiihitelysvaarassa! Teidän kirjoituksenne sisällystä emme ymmärrä ollenkaan ja luultavasti sitä ei olisi kukaan muukaan ymmärtänyt – ”.⁵⁸

”Kirjeenvaihto”-ilmoituksista käy ilmi, että kirjoitukset hylättiin paitsi valtiollista sensuuria uhmaavan sisältönsä myös niiden sisältämien vaikeasti todennettavien väittämien vuoksi. Henkilökohtaisten riitojen kohtuutonta pitkittymistä haluttiin niin ikään välttää.⁵⁹ Eräiden kirjoitusten epäiltiin olevan laajemman yleisön kiinnostuksen kohteiden ulkopuolella, toisten taas jonkun muun kuin lähettäjän kirjoittamia.

Jotkut kirjoitukset hylättiin lehden ideologisesta linjasta poikkeavina. Kaikki 1850- ja 1860-luvun painetut suomenkieliset varsinaiset uutislehdet olivat edistysuskon kannalla, ja julkaistavien kirjoitusten tuli perustua ajatukselle, että niin yhteiskunnan kuin yksilöidenkin oli mahdollista ja tuli pyrkiä parantamaan materiaalisia olosuhteita. Yhtä tärkeää näyttäisi olleen kristillisten arvojen noudattaminen, tarinoiden moraalinen opetus ja usko ihmisen parannuksen tekemisen mahdollisuuteen. Lukijoiden oli tarkoitus pystyä ymmärtämään lukemistaan kirjoituksista viittauksia parempaan elämään tai varoituksia siitä, mitä pitäisi välttää. Kirjoitusten piti toisin sanoen olla opettavia, valistavia tai ylentäviä. Usko ihmisen parannuksen tekemisen mahdollisuuteen näyttäisi olleen se, mikä X:n kirjoituksesta puuttui, kun *Otawalehdessä* ilmoitettiin sen hylkääksestä vuonna 1862. Lehtien toimittajat antoivat poikkeuksellisen pitkän selityksen hylkäämispäätöksen taka-

na olleista syistä, jotta muut Otavaan kirjoittavat ymmärtäisivät lehden oman linjauksen kyseistä asiasta:

[Otawa 1862:] ”X:lle: Kirjoituksenne ’Siberian vangeista’ ei ansaitse julkisuutta. Siinä kulkee pitkin matkaa niin julkia röykeys ja sydämmen kovuus niitä langeneita onnettomia kohtaan, jotka Siperiassa pahojen töidensä palkintoa nauttivat, että se vaan hämmästyttäisi jokaista ajattelevaa ja tunnollista lukijaa, antamatta kuitenkaan mitään enempää valoa asiasta paitsi sen minkä jokainen jo hyvin tuntee ja tietää ja jota jokaisen myös tulee tietää – että pahantekijä on rangaistava. Lähettäjän X:n mieleen mukaan Siperiaan lähetetyt ovat niin piinattavat, ettei niille pitäisi sallia etua ja oikeutta saada kuulla edes katumukseen kehoitusta eikä Jumalan armon julistamista. Lähettäjä tuntuu olevan se mies, joka ei paljo arvele eikä syvemmin tutki viskatessaan kiveä kuorman päälle.”⁶⁰

Vain pieni määrä naiskirjoittajien ja tilattomien miesten kirjeitä julkaistiin lehdistössä, mikä herättää kysymyksen toimittajien puolueellisudesta näitä ryhmiä kohtaan. Estivätkö toimittajat naisten ja tilattomien miesten pääsyn julkisen keskustelun sisälle hylkäämällä heidän kirjoittamansa lukijakirjeet? Juuri tätä voisimme odottaa Habermasin porvarillisen julkisen sfää-

57. 11.5.1861. *Tapio* no. 19, ’Kirjevaihtoa’.

58. 6.5.1865. *Päivätär* no. 17, ’Kirjevaihto’.

59. ’Kirjeenvaihto’-palstoilla toimittajat joskus ilmoittivat, että kirjoittajien tulisi kertoa toimitukselle koko nimensä, vaikka heidän tekstinsä julkaistiinkin nimimerkillä (Ks. 5.9.1862. *Otawa. Sanomia Wiipurista* no. 35, ’Kirje-vaihtoa’; 6.6.1863. *Tapio* no. 23, ’Kirjevaihtoa’; 3.10.1866. *Pohjan-tähti* no. 10, ’Kirjevaihtoa’). Syynä oli toimittajien huoli mahdollisista sanomalehtiin kohdistuvista herjaussyytöksistä.

60. 16. toukokuuta, 1862. *Otawa* no. 19, ’Kirje-vaihtoa’. Ilmaus ”kiveä kuorman päälle viskaamisesta” on todennäköisesti viittaus tarinaan Jeesuksesta ja aviorikoksen vuoksi kiinniotetusta naisesta, jonka kirjanoppineet ja fariseukset halusivat kivittää kuolleeksi. (ks. Johannes 8:3–11).

rin⁶¹ kasvua koskevan mallin kriitikoiden mukaan, sillä julkisen sfäärin keskustelu olisi edellyttänyt osallistujiltaan laillista ja taloudellista autonomiaa, minkä ainoastaan maata ja muuta pääomaa omistavat miehet saattoivat saavuttaa.⁶² Muualla Euroopassa julkiseen keskusteluun hyväksytyt eivät saaneet olla taloudellisesti riippuvaisia toisista ihmisistä, koska riippuvuus saattaisi vaikuttaa heidän kannanottoihinsa.⁶³ Tämän vuoksi sekä naiset että tilattomat miehet yleensä suljettiin pois julkisen sfäärin foorumeilta, kuten sanomalehdistöstä, kahviloista ja salongeista.

Vaikka Habermasin mallia ei voi suoraan soveltaa suomalaisiin oloihin, 1800-luvun puolivälin suomenkielisessä sanomalehdistössä naisten ja tilattomien miesten selvä aliedustus näyttäisi olevan yhteydessä heidän poliittisen, juridisen ja taloudellisen autonomiansa heikkouteen. Neljän säädyn jäsenten nähtiin omaavan juuri sellaisen taloudellisen autonomian, joka oikeutti heidät keskustelemaan julkisessa sfäärissä. Vuoden 1860 jälkeen sanomalehdistöä käytettiin valtiopäivien keskusteluihin valmistavana areenana ja toivottiin valtiopäiväedustajien ottavan yleisen mielipiteen huomioon. Talonpoikaissäädyllä oli paikka valtiopäivillä, joten jopa köyhät talonpojat olivat oikeutettuja keskustelemaan ajankohtaisista yhteiskunnallisista ja poliittisista kysymyksistä sanomalehdistössä ja siten välittämään mielipiteensä poliittisille edustajilleen. Poliittisesta edustuksesta poissuljetuilla torppareilla, työläisillä ja aikuisilla naisilla ei ollut tätä oikeutta.

Monet naiset ja tilattomat miehet näyttävät tajunneen, että ilman täyttä juridista autonomiaa tai poliittista edustusta, heidän oikeutensa julkiseen mielipiteeseen voitaisiin kyseenalaistaa. Julkaistuista kirjoituksista näkyy, että naiskirjoittajat ja tilattomat mieskirjoittajat olivat itseoppineita talonpoikia enemmän huolissaan kirjeidensä hyväksymisestä. Esimerkiksi vuonna 1864 ”Längelmäen Antti Terässaksinen”, tukkilainen Pirkkalasta, kirjoitti *Sanomia Turusta* -lehteen lähettämäänsä kirjeeseen varovaisen avauksen: ”Sallittaneehan tukkimiestenkin jos-

kus Sanomiin kirjoitella, kuin ei niistä ole sanomissa mitään ennen kuultu paitsi tänä vuonna pari kertaa – –”.⁶⁴ Itseoppineet naiskirjoittajat myös miettivät oliko heidän osallistumisensa lehdistössä käytävään keskusteluun suotavaa: ”Onkohan naisilla ollenkaan oikeutta kirjoittaa sanomiin?”⁶⁵ tai lisäsivät anteeksi pyyteleviä huomautuksia kuten: ”Suokaat anteeksi, jos liian olen puhunut!”,⁶⁶ ”Älkään minun yksinkertaisuuttani kovin tuomitko – –”,⁶⁷ ”Ehkei [= vaikka ei] mietteeni olisikaan niin miehuullista kun yleisö vaatisi, niin pyydän sen nuhtelematta kärsimään heikkoja puoliani.”⁶⁸ Aikalaismieskirjoittajat ihmettelivät, miksi useammat nuoret naiset eivät kirjoittaneet sanomalehdille. He kuitenkin arvelivat, että nämä olivat liian arkoja kirjoittamaan julkisesti, kuten maaseutukirjeenvaihtaja Tohmajärveltä selitti *Tapiolle*:

”Me olemme [– –] odottaneet, jos joku taitava neito täältäki olisi ruvennut mieli-alojansa julkisuuteen saamaan; sillä monella jo kynä niin paljo kulkee, että saattaisi jonkun esineen [= esseen] kirjoittaa. Vaan sitä ei ole näkynyt. Lieneekö syy sitte ujoudessa eli muussa heikkoudessa, sitä emme osaa sanoa.”⁶⁹

61. Habermas, Jürgen (1989) *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a category of Bourgeois Society*, Transl. Thomas Burger and Frederick Lawrence, Cambridge: Polity.

62. Fraser, Nancy (1990) 'Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy', *Social Text* 25/26, 56–80; Dean, Jodi (1996) 'Civil society: beyond the public sphere', teoksessa David M. Rasmussen (toim) *The Handbook of Critical Theory*, Oxford: Blackwell, 220–242.

63. Habermas (1989) 109–110.

64. 21.10.1864. *Sanomia Turusta* no. 42, ”Pirkkalan Emäkuskelta” (Längelmäen Antti Terässaksinen).

65. 21.10.1864. *Sanomia Turusta* no. 42, 'Ulvilasta' (Vieras vaimo Ulvilasta).

66. 19.9.1866. *Pohjan-tähti* no. 8, 'Pieni vastaus Muhoksen pojalle' (Tuntematon fiia).

67. 25.11.1864. *Sanomia Turusta* no 47, 'Ulvilasta' (Vieras vaimo Ulvilasta).

68. 13.3.1863. *Sanomia Turusta* no. 11, 'Kultaiseni Miina!' (Emelia).

69. 15.6.1861. *Tapio* no. 24, 'Tohmajärveltä' (O. F. B).

En ole kuitenkaan löytänyt todisteita siitä että toimittajat olisivat tarkoituksellisesti sulkeneet naiset ja tilattomat sanomalehdistöstä: päinvas-
toin, kaikki viittaa siihen, että useimmissa leh-
dissä naisten ja tilattomien miesten kirjoituksiin
suhtauduttiin myönteisesti. Esimerkiksi viikko-
lehti *Sanan-Lennätin*, joka jo 1850-luvun lopussa
saavutti maanlaajuisen lukijakunnan, julkaisi
säännöllisesti kolmen Oulusta, Keski-Suomesta
ja Etelä-Karjalasta kirjoittavan rengin maaseutu-
kirjeitä ja esseitä.⁷⁰ Myös *Sanomia Turusta* -leh-
den vakiovieraskynä Tapani Kärkönen oli tam-
perelainen tehdastyöläinen, jonka kirjoituksista
81 julkaistiin vuosien 1861 ja 1865 välillä. Itseop-
pineiden naiskirjoittajien kirjeet otettiin vastaan
suurella ilolla monissa lehdissä. Esimerkiksi ni-
mimerkin ”Tuntematon neito Pohjanmaalla”
vuonna 1856 kirjoittama kirje, jota ei koskaan
julkaistu mutta joka voi hyvinkin olla ensimmäi-
nen maalaisnaisen suomenkieliseen sanomaleh-
teen lähettämä kirje, sai *Suomettaressa* huomaa-
vaisen ja kannustavan – jopa holhoavan – vas-
taanoton:

”Kiitämme kirjeestänne, rakastettu neito! Hy-
vin ilahutti sydäntämme, nähdessä teidän osaa-
van niin hyvästi kirjoittaa. Kyllä me koetamme
‘kantaa toinen toisemme kuormaa ja välttää ri-
toja’, etenkin jos sen kautta voitamme teidän ja
teidän säätyenne kallisarvoisen lempeyden mieli-
suosion, mutta pysykääte tekni siveänä, niin
saatte hyviä sulhasia.”⁷¹

Lehden *Sanomia Turusta* toimituksen vuon-
na 1860 ”Euran tytön”⁷² lähettämästä kirjeestä
annettu kommentti oli myös positiivinen: ”Vaik-

Tapani Kärkönen (1833–1906) oli *Sanomia Turusta* -lehden vakiovieraskynä, joka käytti nimimerkkejä T.K., Työmies, Tehtaan työmies, Työmies tehtaassa ja Pellawa-tehtaan työmies. Hän syntyi torpparin poikana ja palveli merisotaväessä Krimin sodan aikana. 1860-luvulla hän työskenteli Tampereen pellavatehtaalla, perusti siellä lapsille sunnuntaikoulun yhdessä ystävänsä kanssa ja tuli vuonna 1868 Tampereen kaupungin sunnuntaikou-
lun opettajaksi. 1860-luvun lopulla hän oli Tampereen *Sanomat* -lehden toimittaja. Kärkönen oli ahkera kir-
joittaja, ja hänen 85 kirjoitustaan muodostivat yli puolet kaikkien maattomien miesten lehtikirjoituksista vuosina 1854–1866. Ideologisten ja poliittisten kirjoitusten lisäksi Kärkösen kiinnostavimpia tekstejä oli kuvaus tehdaskou-
lusta, jonka hän perusti ja jossa hän toimi opettajana. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto.

asioiden koskiessa kotipitäjää: ”Joka viikon lopussa on uteliaisuuteni kovassa piukassa, sillä silloin – ennemmin ei niitä (Sanomia) tänne saa [- -] Ja kohta kun Sanoma-
lehti tulee, on minulla oikein kiiru niitä lukemaan; olle-
tikin olen kotimaan uutisille [=maaseutukirjeille] aivan harras. Kuin siis Sanomain Turussa 18 n:ro sattui saapu-
mille, astuin kohta kangastuoleiltani, otin lehden käteeni ja aseutuini sopiivimmalla paikalla, oikein rauhassa lu-
keakseni. Tässä pisti kohta silmiini *Sanomia Kokemäeltä*, allakirjoituksella: ”Kokemäen poika – -” (June 8, 1860. *Sanomia Turusta* no. 23, ‘Wastinetta Kokemäen pojalle’ (Euran tyttö)).

70. Nämä olivat ”G. Rautianen” Oulussa, ”Jonas Pietarin-poika” Joutsassa ja ”Johan Tassia” Antreassa.

71. 20.3.1856. *Suometar* no. 12, s. 3, ”Kirjeitä kaikilta kai-
kille”.

72. ”Euran tytön” tarkoitus oli vastata ”Kokemäen pojan”
esittämiin, seurakuntansa miehiä koskeviin juoppoussyy-
töksiin. Samalla hän kuvaili, kuinka innokkaasti odotti vii-
koittain ilmestyvän lehden uutta numeroa. ”Euran tytön”
kirje osoittaa joidenkin naisten lukeneen sanomalehtiä
säännöllisesti, vaikka he saattoivat tarttua kynään vain

ka lehdessämme jo oli vastaus 'Kokemäen pojalle', painatamme vielä tämänkin, koska se on tyttön kirjoittama, sillä ei tyttöset aina meille kirjoita."⁷³

Niistä 39:sta naiskirjoittajan laatimasta kirjeestä, jotka lähetettiin viidelle eri sanomalehdille vuosien 1856 ja 1865 välillä, eniten eli 17 osoitettiin *Tapio: Sanomia Sawosta ja Karjalasta* -lehteen, joka oli perustettu vasta 1861. Syynä tähän saattaa olla se, että *Tapio* oli alusta asti rohkaisut erityisesti naislukijoita ja -kirjoittajia.⁷⁴ Jo vuonna 1858 *Tapion* tuleva päätoimittaja Antti Manninen esitti *Suomettaren* artikkelissaan,⁷⁵ että maatalojen naisväenkin tulisi saada koulutusta. Tähän tarkoitukseen tulisi joka pitäjään perustaa erityiskoulu, jossa naiset voisivat oppia kirjoitusta, laskentaa, Suomen historiaa ja maantiedettä yhdessä käytännöllisten maataloustaitojen kanssa. Ei siten tule yllätyksenä, että toisin kuin muissa sanomalehdissä, *Tapion* näytenuumerossa vuodelta 1861 ilmeisesti luvattiin antaa "neuvoja tyttölöillekin".⁷⁶ Kun rautalamminen talon tytär Maria Lowiisa Kukkonen⁷⁷ päätti kirjeensä vuonna 1862 todeten, että "[t]ässä olis sanomista pitemmältäkin, vaan peläten lukijan työlästyvän tähän näin huonoon kirjoitukseen jonka tähden lopetan tähän ja otan jää-hyväiset ens-kerran teitä tervehdittyväni",⁷⁸ Manninen vastasi hänelle tekstin lopussa: "[t]ämä kirjoitus ei ollut toimituksen mielestä ensinkään huono, josta syystä toivosimme vielä vastakin samalta neitoselta kirjeitä *Tapiolle*." Mannisen kädenojennus naiskirjoittajille ei jäänyt huomaamatta miespuolisiltakaan maaseutukirjeenvaihtajilta, jotka ylistivät *Tapion* naisia kohtaan osoittamaa "vanhan ajan jalomielistä urhoollisuutta".⁷⁹

Yksi mahdollinen selitys naisten ja tilattomien miesten vähäisemmälle osallistumiselle lehtikirjoitteluun on, että monilla heistä oli liian vähän vapaa-aikaa kirjoittamiseen sekä sujuvan luku- ja kirjoitustaidon kehittämiseen. Maatalojen naisväki, samoin kuin tilattomat miehet, olivat tiukasti tilan isännän valvovan silmän alla.

Kun arkiset askareet oli kuitenkin hoidettava, jäi alhaisemmassa asemassa oleville vain vähän aikaa kirjoittamiselle. Toisin oli laita maatalon isännillä, jotka vastasivat ajankäytöstään vain itselleen. Asiasta mainitsi eräs mäkitupalainen *Sanomia Turusta* -lehdessä vuonna 1860 julkaisussaan kirjeessään:

"Ystävälleni, torppari Mikko Mikonpoika Haaraselle! Mikähän lienee syynä hitauteesi kosket enää ole sanomalehdissä mitään virkkinyt? Koska aina olen sinun pitänyt itsiani taitavampana, niin olen jo aikoja sitten odotellut myös sanomalehdissä teoksiasi näkemäni, mutta arvattavasti olet isäntäsi päivätöissä yli aikoja viipynyt, ett'et, kukatiesi, ole joutunut sanomalehtiä silmäämäänkan, sitä vähemmin niihin kynäilemaan – –".⁸⁰

Renki "G. Rautiainen" Oulusta pahoitteli sanomalehti *Sanan-Lennättimelle*, että hän olisi halunnut kirjoittaa lehteen useamminkin mutta ei ehtinyt: jos isäntä ja emäntä "nyt näkisivät minut

73. 8.6.1860. *Sanomia Turusta* no. 23, 2–3, "Vastinetta Kokemäen pojalle" (Euran tyttö).

74. Ks. Stark (2011) 64–70.

75. 3.9.1858. *Suometar* no. 35, 'Kansan sivistämisestä' (A. M-n.).

76. 18.10.1861. *Suometar* no. 42, "Kihtelysvaaran..." (Anna Liisa P-n). Anna Liisa P-n mainitsemaa *Tapion* näytenuumeroa (no. 0) 1861 ei ole tallennettu Historiallisen sanomalehtikirjaston sähköiseen tietokantaan. Näytenuumeron painosmäärä on saattanut olla niin pieni, ettei lehdestä ole jäljellä yhtään kopiota.

77. Maria Lowiisa Kukkonen (1840–1924) varttui Hinkkalan tilalla pienessä kartanossa. Kartanon väki oli pitäjän valistuneinta. Vanhemmasta veljestä Albert Kukkosesta tuli tunnettu kansanrunoilija. Vuosi *Tapio*-lehdessä julkaistun kirjoituksensa jälkeen Maria-Loviisa meni naimisiin Suonenjoella sijaitsevan Seppälän tilan isännän Fredrik Halosen kanssa. (Ks. myös Stark (2011) 117, 184–185; 193–194, 231).

78. 26.7.1862. *Tapio* no. 30, "Rautalammitla 22 päivä Heinäk" (Talon tyttö Maria Lowiisa Kukkonen).

79. 20.7.1861. *Tapio* no. 29, 'Hämeenlinnasta' (-n); ks. myös 15.6.1861. *Tapio* no. 24, 'Tohmajärveltä' (O. F. B.).

80. 4.9.1863 *Sanomia Turusta* no 36, "Messukylän pitäjäs-tä" (Antti Yrjänpoika Ojala, Mäkitupalainen).

kynä kädessä, niin tottahan kysyisivät: 'eikö ole muuta työtä, kuin sanomalehdille kuulumisia kirjoittaa?' Toinen mieskirjoittaja, nimimerkillä "Torpan poika Wirkkulasta", päätti elokuussa 1857 *Oulun Wiikko-Sanomia* -lehteen lähetetyn kirjeensä näin: "Olisi [- -] enempikin puhumista, vaan jääköön toistaiseksi, koska satuin tätä kirjoittamaan näin kiireenä työaikana, jolloin ei ole minunlaisella miehellä muutoin aikaa kirjoitella kuin lepoheikinä - -".⁸¹

Lopuksi

Jo ennen vapaaehtoisten kansalaisjärjestöjen ja -liikkeiden esiinnousua 1870- ja 1880-luvulla, suomenkieliset talonpojat ja rahvas saivat sanomalehdissä mahdollisuuden osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun. Kirjoittamalla niihin itseoppineilla maaseudun asukkailla oli mahdollisuus parantaa kirjoitustaitoaan ja kommentoida paikallispolitiikkaa.

Toimittajat tiesivät, että maaseudun potentiaaliset lehdentilaajat olivat kiinnostuneita maaseutukirjeistä. Julkaisemalla eri puolilta Suomea olevia kirjeitä "Kotimaa"- ja "Maaseutu"-otsikoiden alla he myivät enemmän lehtiä ja loivat lukijoissa uudenlaista tietoisuutta suomenkielisen "kansakunnan" olemassaolosta. Kiireisillä toimittajilla oli myös tarvetta uutisille ja lisämateriaalille: erityisesti ennen vuotta 1860 he ottivat kiitollisena vastaan vähät lukijakirjeet.

Maaseutukirjeenvaihtajilla oli vastaavasti omat syynsä kirjoittaa. Jotkut halusivat olla mukana rakentamassa parempaa yhteiskuntaa paljastamalla epäkohtia ja esittämällä parannuksia kotiseutunsa elämään. Nämä kirjoittajat halusivat kääntää lukijoiden huomion pitäjässä velloviin sosiaalisiin jännitteisiin ja valtataisteluihin sekä ilmaista mielipiteensä lehdissä saadakseen asialleen niin toimittajien kuin lukijoiden tuen. Maaseudun kirjoittajien paljastukset paikallisen elämän epäkohdista kirjoittivat muita haastamaan alkuperäisen kirjoittajan version ja puolustamaan niin omaa kuin kotipitäjänsä kunniaa ja mainetta.

On selvää, että poliittiset olosuhteet, kielikysymys ja toimittajien asenteet vaikuttivat suuresti siihen, että kouluttamattomalla "kansalla" oli niin merkittävä rooli 1800-luvun suomenkielisessä sanomalehdistössä. Toimittajien päätökset vaikuttivat siihen, millaisia kirjoituksia julkaistiin ja millaisia näkökulmia esiteltiin julkisesti kansallisen yhteiskunnan kehittämiseksi.

Vaikka naisten ja tilattomien miesten kirjoitukset olivat pieni osa kaikesta maaseutukirjeenvaihdosta, näyttää siltä, etteivät toimittajat olisi hylänneet heidän kirjoituksiaan poliittisen edustuksen puutteen vuoksi. Suomen kielen asian edistäminen ja suomenkielisen rahvaan sivistäminen sanomalehtien avulla näyttää olleen toimittajille tärkeämpää kuin sääty-, luokka- ja sukupuolirajojen vaaliminen. Aineistosta on tulkittavissa, että naisten ja tilattomien miesten kirjoituksia julkaistiin vähän, koska niitä lähetettiin vähän. Syyt siihen olivat todennäköisesti ajan puute ja sisäistetty ymmärrys, jonka mukaan oikeutus osallistua lehdistön keskusteluihin olisi riippuvainen valtiopäiväedustuksesta. Vuoden 1860 jälkeen, jolloin toimittajat alkoivat saada enemmän kirjeitä maaseudulta, eivät edes kaikki talonpojat saaneet kirjeitään julkaistuksi, koska toimittajat olivat kriittisempiä ja hylkäsivät niitä herkemmin.

Lisää tutkimusta tarvitaan tämän valtavan sanomalehtiaineiston, sekä suomenkielisen että ruotsinkielisen, sisällön kartoittamiseksi. Sen lisäksi tarvitaan kansainvälistä vertailua selvittämään, oliko rahvaan osallistuminen 1800-luvun puolivälin lehdistöön yleistä joka puolella Eurooppaa vai oliko Suomi ainoa laatuaan.

81. 15.8.1857. *Oulun Wiikko-Sanomia* no. 28, p. 3, "Limingasta" (Torpan poika Wirkkulasta). – *Nyt julkaistu Laura Starkin artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*